

Ks. TOMASZ KUSZ

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Wydział Teologiczny

Sprawozdanie z 52. Sympozjum Bibliistów Polskich

(Łódź, 16–18 września 2014)

W dniach 16–18 września 2014 roku w gmachu Wyższego Seminarium Duchownego w Łodzi odbyło się 52. Sympozjum Bibliistów Polskich. Było to pierwsze spotkanie polskich bibliistów w mającej dziewięćdziesiąt cztery lata diecezji łódzkiej.

Sympozjum zostało poprzedzone obradami XI Walnego Zebrania Stowarzyszenia Bibliistów Polskich (SBP), które rozpoczął przewodniczący SBP ks. prof. dr hab. Henryk Witczyk. Na początku wspomniano i otoczono modlitwą zmarłego w ostatnim czasie bibliście ks. dr. Bronisława Predera (+ 3.09.2014). Zwyczajem lat poprzednich oddano do rąk uczestników sympozjum kolejny – XI tom „Zeszytów Naukowych Stowarzyszenia Bibliistów Polskich”, w którym oprócz aktualnego spisu członków SBP znalazły się wystąpienia wygłoszone w czasie ubiegłorocznego sympozjum. Podczas Walnego Zebrania SBP jednomyślnie przyjęto wniosek Zarządu o nadanie honorowego członkostwa SBP ks. prof. dr. hab. Tomaszowi Jelonkowi. Następnie przewodniczący SBP przedstawił sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia w minionym roku. W swoim wystąpieniu przywołał m.in. dwa najważniejsze wydarzenia tego okresu: kanonizację Jana Pawła II, któremu z inicjatywy polskich bibliistów, jeszcze za jego pontyfikatu, nadano tytuł *Papa Sacra Paginae*, oraz uhonorowanie ks. prof. dr. hab. Waldemara Chrostowskiego prestiżową Nagrodą Ratzingera, przyznawaną przez Watykańską Fundację Józefa Ratzingera/papieża Benedykta XVI. Ks. Witczyk poinformował także o możliwości kontynuacji studiów biblijnych na II roku *Biblicum*, po uprzednim zaliczeniu znajomości języka hebrajskiego i greckiego w Instytucie Nauk Biblijnych KUL, wynikającej z równego poziomu nauczania języków biblijnych na obu uczelniach. Na koniec przewodniczący SBP zaprezentował polskie tłumaczenie najnowszego dokumentu Papieskiej Komisji Biblijnej (PKB) z lutego 2014 roku: *Naichnienie i prawda Pisma Świętego. Słowo, które od Boga pochodzi i mówi o Bogu, aby zbawić świat*.

W czasie walnego zebrania udzielono głosu dyrektorowi Wydawnictwa Pallotinum, ks. Zbigniewowi Rembiszowi SAC, oraz sekretarzowi generalnemu Katolickiej Federacji Biblijnej, o. Janowi Stefanówowi SVD. Ks. Rembisz zaprosił bibliistów do zaznaczenia w swoim środowisku przypadającej w przyszłym roku 50. rocznicy wydania Biblii Tysiąclecia i w imieniu wydawnictwa ofiarował wszystkim uczestnikom zebrania egzemplarz piątego wydania Biblii Tysiąclecia w szacie graficznej z 1966 roku. Natomiast o. Stefanów przybliżył obecnym działalność Katolickiej Federacji Biblijnej i zachęcił Stowarzyszenie do współpracy z Federacją.

W dwudniowym sympozjum, które rozpoczęło się 17 września, swój udział zgłosiło blisko 110 bibliistów, reprezentujących różne ośrodki akademickie oraz wyższe seminaria duchowne. W czterech sesjach tematycznych przedstawiono osiem referatów oraz cztery wystąpienia w ramach dyskusji panelowej. W sympozjum, obok polskich znawców Pisma

Świętego, uczestniczył także o. prof. Pietro Bovati z Biblicum w Rzymie, członek Papieskiej Komisji Biblijnej.

Pierwszy dzień sympozjum rozpoczęła msza św. w kaplicy WSD w Łodzi pod przewodnictwem abp. prof. dr. hab. Marka Jędraszewskiego. W homilii pasterz diecezji łódzkiej, odwołując się do 75. rocznicy napaści Sowieców na Polskę, ukazał zagrożenia budowania życia jednostek i społeczeństw bez Boga. Kaznodzieja poprosił, by bibliści wytrwale, szukając nowych sposobów wyrażania i komunikacji, pomagali Kościołowi ukazywać prawdziwy, wyłaniający się z kart Pisma Świętego obraz Boga. Po mszy św. wykonano pamiątkową fotografię wszystkich obecnych na zjeździe biblistów polskich.

Pierwszej sesji sympozjum, poświęconej dokumentowi PKB *Natchnienie i prawda Pisma Świętego*, przewodniczył ks. prof. dr. hab. Krzysztof Bardski (UKSW Warszawa), a do współprzewodniczenia zostali poproszeni s. dr. Judyta Pudełko (PWTW Warszawa) i ks. dr. hab. Janusz Lemański, prof. US (US Szczecin). W sesji tej przedstawiono dwa referaty: o. prof. Bovatiego (Biblicum, Rzym) – *Świadectwo ksiąg biblijnych o ich pochodzeniu od Boga* oraz ks. prof. dr. hab. Henryka Witczyka (INB KUL) – *Świadectwo tekstów biblijnych na temat objawionej w nich prawdy*.

W swoim przedłożeniu o. Bovati przedstawił okoliczności powstania najnowszego dokumentu PKB *Natchnienie i prawda Pisma Świętego*, omówił jego gatunek literacki oraz wskazał na treści będące znaczącym wkładem członków PKB w zagadnienie natchnienia biblijnego. Prelegent podkreślił, że inspiracja do powstania takiego dokumentu wyszła ze strony uczestników XII Synodu Biskupów w Rzymie, poświęconego Słowu Bożemu w Kościele. O. Bovati zwrócił uwagę, że gatunek tego dokumentu jest opisujący, a nie dowodzący, oraz że jego zawartość nie jest oficjalną deklaracją Magisterium Kościoła ani też nie przedstawia całej doktryny na temat natchnienia i prawdy Pisma Świętego, gdyż zawiera jedynie wyniki analizy egzegetycznej tekstów biblijnych pod kątem pochodzenia ich od Boga. Dokument nie jest punktem dojścia rozważań teologicznych, lecz stanowi bazę, będącą inspiracją do dalszych badań. Według o. Bovatiego zasługą autorów dokumentu jest nowa perspektywa w spojrzeniu na Pismo Święte w kontekście natchnienia, w której nie chodzi o znalezienie biblijnych dowodów na boskie pochodzenie biblijnych tekstów, ile raczej świadectw sposobów, w jaki Bóg objawia się człowiekowi, by ten mógł wśluchać się w Jego głos. Prelegent podkreślił, że wciąż otwartym pozostaje pytanie o model, w jakim można by wyrazić fenomen natchnienia. Jako propozycję rozwiązania tego problemu zaproponował, by przywołane w dokumencie, pochodzące z różnych tradycji świadectwa włączyć w jeden model prorockiej komunikacji z Bogiem.

Wystąpienie ks. Witczyka dotyczyło pojęcia prawdy Pisma Świętego w ujęciu autorów dokumentu o natchnieniu. Prelegent zwrócił uwagę na zaproponowane przez członków PKB nowe rozłożenie akcentów w definiowaniu pojęcia prawdy Pisma Świętego. Najnowszy dokument PKB podkreśla, że jest ona przede wszystkim prawdą o Bogu, która dotyczy także człowieka (aspekt antropologiczny) i jego zbawienia (aspekt soteriologiczny). Jest to prawda o charakterze performatywnym i pragmatycznym, składająca się z polifonii różnych tradycji i ksiąg biblijnych. Ks. Witczyk podkreślił, że dokument, wskazując, iż pełna prawda o Bogu znajduje się w całym Piśmie Świętym, przestrzega przed „liturgicznym cenzurowaniem Biblii” i upomina się o jej całościową lekturę. Istotną cechą prawdy Pisma Świętego jest też jej stopniowe odsłanianie się w Starym Testamencie i pełna jej obecność w Nowym Testamencie.

Dopełnieniem obu referatów była dyskusja panelowa wokół omawianego dokumentu PKB z udziałem ks. prof. dr. hab. Waldemara Chrostowskiego (UKSW Warszawa), ks. prof. dr. hab. Mariusza Rosika (PWT Wrocław), ks. dr. hab. Romana Bogacza (UPJPII Kraków) oraz ks. dr. hab. Dariusza Koteckiego (UMK Toruń). Panel moderował

ks. dr hab. Artur Malina (UŚ Katowice). Uczestnicy dyskusji podzielili się swoimi refleksjami po pierwszej lekturze dokumentu Komisji. Ks. Chrostowski zwrócił uwagę na ogromną aktywność PKB, która w ciągu ostatnich dwudziestu lat wydała cztery dokumenty poświęcone Pismu Świętemu: *Interpretacja Pisma Świętego w Kościele* (1993), *Naród żydowski i jego święte pisma w Biblii chrześcijańskiej* (2001), *Biblia a moralność* (2009) oraz *Natchnienie i prawda Pisma Świętego* (2014). Według niego ostatni dokument Komisji jest bardzo cenny, gdyż otwiera pola do dyskusji nad niełatwą kwestią natchnienia biblijnego i inspirowania do interpretacji trudnych fragmentów Pisma Świętego. Ks. Chrostowski zauważył także, iż w żadnym z czterech ostatnich dokumentów PKB nie podjęto dostatecznie wątku Biblii greckiej. Według niego jest rzeczą pożądaną, by następny dokument Komisja poświęciła *Septuagincie*. Drugi z uczestników panelu, ks. Rosik, w oparciu o dokument o natchnieniu zreferował kwestię boskiego pochodzenia ewangelii synoptycznych. Według członków PKB ewangelie mają swe źródło w Bogu, gdyż mówią o pełnym Duchu Świętego, mającym boską moc i władzę Jezusie – Synu Bożym oraz, podkreślając wypełnienie się w Nim żydowskich Pism, ukazując Jego rolę w historii zbawienia. Głos ks. Bogacza dotyczył problematyki natchnienia w Liście do Hebrajczyków. Prelegent wskazał na kanoniczne ujęcie tematu Bożego pochodzenia słów Pisma Świętego przez autora tej księgi (Hbr 1,1-4) i podkreślił za członkami PKB, że przemowa Boga w prorokach została dopełniona przez objawienie w Jezusie Chrystusie (Bóg przemówił do nas w Synu). Czwarty uczestnik dyskusji, ks. Kotecki, zauważył, iż tekst dokumentu PKB zdradza wielość jego autorów. Według niego redaktor dokumentu musiał dokonać kompilacji wielości poglądów i opinii członków PKB, gdyż prezentacja poszczególnych tematów wydaje się nie uwzględniać dołączonego do niej ogólnego wprowadzenia. Ks. Kotecki podkreślił także, iż wartością nowego dokumentu o natchnieniu jest zwrócenie uwagi na rolę zgromadzenia liturgicznego w procesie odczytywania tekstu.

Druga sesja sympozjum została poświęcona tradycji Janowej. Odbyła się ona pod przewodnictwem ks. dr. hab. Józefa Kozyry (UŚ Katowice), który do współprzewodniczenia zaprosił dwie biblistki: dr Barbarę Strzałkowską (UKSW Warszawa) i dr Beatę Urbanek (UŚ Katowice). W tej części sympozjum przedstawiono dwa wystąpienia: referat ks. dr. Zbigniewa Grochowskiego (UKSW Warszawa) „*Światłość w ciemności świeci i ciemność jej NIE ZASKOCZYŁA/NIE PRZYŁAPAŁA*”. *Narracyjne uzasadnienie propozycji nowego tłumaczenia J 1, 5* oraz referat ks. dr. Adama Kubisia (INB KUL) *Proroctwo Zachariasza w Ewangelii według św. Jana*.

Przedłożenie ks. Grochowskiego dotyczyło rozumienia i tłumaczenia greckiego czasownika *katalambano* w Prologu Ewangelii św. Jana. Najpierw prelegent zwrócił uwagę, iż oddanie tego czasownika słowem „ogarniam” nie jest jedynym przekładem i wśród innych możliwych jego znaczeń, które podaje *Słownik grecko-polski* Abramowiczówny, jest także termin „zaskakuję” i „przyłapuje”. Następnie wskazał i omówił cztery teksty Janowej ewangelii zawierające ten czasownik (J 1,5; 8,3,4; 12,35). Według ks. Grochowskiego kluczowym argumentem w uzasadnieniu przyjęcia alternatywnego tłumaczenia *katalambano* jest analiza narracyjna sceny pojmania w Ogrójcu, gdzie dochodzi do konfrontacji światła i ciemności. Tak jak Jezus – Światłość świata, nie dał się zaskoczyć Judaszowi, który „wszedł w ciemność” (J 12,35), ale stał się panującym nad sytuacją, tak światłość z Prologu nie dała się przyłapać ciemności (J 1,5). Zdaniem prelegenta tłumaczenie J 1,5: „Światłość w ciemności świeci i ciemność jej nie zaskoczyła/nie przyłapała” jest dopuszczalne i uzasadnione narracyjnie w kontekście całej ewangelii Jana.

Drugi referat był poświęcony roli Księgi Zachariasza w interpretacji ewangelii św. Jana. Wystąpienie ks. Kubisia składało się z dwóch części: metodologicznego wprowadzenia w lekturę intertekstualną oraz przykładu intertekstualnego odczytania wybranych

fragmentów ewangelii św. Jana. Według prelegenta intertekstualność czwartej ewangelii przejawia się na poziomie aluzji i cytatów ze Starego Testamentu, a jednym z tekstów, do którego odnosi się ewangelia św. Jana, jest Księga Zachariasza. Jako przykład Janowej aluzji do Księgi Zachariasza (Za 3,10) omówił słowa Jezusa: „Widziałem Cię, gdy siedziałeś pod drzewem figowym” z opowiadania o powołaniu Natanaela (J 1,43-51). Natomiast w relacji o oczyszczeniu świątyni (J 2,13-25) i uroczystym wjeździe do Jeruzolimy (J 12,12-19) zrelacjonował funkcję przywołanych przez czwartego ewangelistę cytatów z Księgi Zachariasza (Za 14,22; 6,12-13; 9,9). W obu przypadkach, według prelegenta, odwołanie się do aluzji i cytatów z Księgi Zachariasza ułatwia zrozumienie Janowych narracji i ubogaca ich egzegezę nowymi treściami.

Drugi dzień sympozjum rozpoczęła msza św. sprawowana za zmarłych członków SBP, której przewodniczył o. dr Wiesław Jonczyk SJ, wykładowca rzymskiego Biblicum. W homilii pierwszy prezes Stowarzyszenia, ks. prof. Waldemar Chrostowski wskazał na potrzebę łączenia działalności naukowej biblisty z jego życiem duchowym. Podkreślił także, iż lektura Pisma Świętego powinna mieć charakter chrystologiczny, soteriologiczny i wspólnotowy.

Trzeciej sesji sympozjum, poświęconej tradycji prorockiej przewodniczył ks. dr hab. Mariusz Rosik, prof. PWT (PWT Wrocław). Współprzewodniczyli jej s. prof. dr hab. Ewa Jezierska OSU (PWT Wrocław) oraz ks. dr Roman Mazur SDB (UPJPII Kraków). W sesji tej przedstawiono dwa przedłożenia: referat ks. dr. hab. Wojciecha Pikora *Prorockie rozumienie „exodusu”* oraz referat ks. dr. Tomasza Bąka *Koptyjski przekład Iz 1–39 w manuskrypcie z VIII wieku*.

Wystąpienie ks. Pikora dotyczyło interpretacji *exodusu* w różnych tradycjach prorockich. Prelegent omówił odwołania do tego najważniejszego w historii Izraela wydarzenia u czterech proroków: Amosa (9,7), Ozeasza (12,10;13,4), Ezechiela (33–44) Deutero-Izajasza (40,3-4; 9–11; 43,19; 49,16). Zwrócił uwagę, że Amos relatywizuje rozumienie *exodusu* (podobne doświadczenia są udziałem także innych narodów); Ozeasz idealizuje wydarzenie wyjścia z Egiptu (*exodus* jako archetyp wszelkiego działania Bożego); Ezechiel widzi w *exodusie* strukturę tłumaczącą historię Izraela (dzieje narodu wybranego to pierwszy *exodus* i nowy *exodus*, dlatego też Izrael ciągle jest w drodze); a Deutero-Izajasz poddaje to wydarzenie eschatologizacji (idea nowego *exodusu*). Według ks. Pikora zestawienie prorockich interpretacji doświadczenia *exodusu* ukazuje ewolucję spojrzenia na to wydarzenie w kierunku perspektywy Nowego Testamentu, w której nowe wyjście z Egiptu widzi się jako nawrócenie i wewnętrzną przemianę otwierającą na Chrystusa.

Ks. Bąk poświęcił swój referat manuskryptowi z koptyjskim przekładem pierwszych trzydziestu dziewięciu rozdziałów Księgi Izajasza. Prelegent przedstawił najpierw zagadnienie pochodzenia, nazewnictwa oraz datacji tego odpisu, a następnie omówił koptyjskie tłumaczenie Iz 1-39 i jego relację do tekstu LXX. Omawiany kodeks pochodzi z VIII wieku, należy do kolekcji pięćdziesięciu kodeksów Pierpont Morgana, posiada dwojakie oznaczenie: M 568 i Sa 52.2 i obecnie znajduje się w Bibliotece Watykańskiej. Prezentowany przekład koptyjski Iz 1–39 cechują drobne zmiany względem tekstu LXX w miejscach, gdzie mogą pojawić się trudności w jego lekturze w wersji greckiej, polegające na rozwińnięciu wyjaśniającym, pominięciu skomplikowanego terminu lub zamianie słowa.

Czwarta sesja sympozjum była skoncentrowana wokół zagadnienia roli Targumów w interpretacji Pisma Świętego. Poprowadził ją ks. dr Stanisław Wronka (UPJPII) wraz z dr inż. Anną Wajdą (UPJPII) oraz ks. dr. Wojciechem Węgrzyniakiem (UPJPII). W sesji tej przedstawiono dwa referaty: ks. dr. hab. Krzysztofa Napory (KUL) *Znaczenie Biblii Aramejskiej dla badań nad Starym Testamentem* oraz ks. dr. hab. Mirosława Wróbla (INB KUL) *Ewangelia według św. Jana w świetle Targumu Neofiti I do Księgi Rodzaju*.

Wystąpienie ks. Napory składało się z ogólnego wprowadzenia w tematykę targumów oraz prezentacji wybranych targumów w kontekście tekstów biblijnych, do których się odnoszą. Prelegent zwrócił uwagę, że celem targumów nie był przekład tekstu hebrajskiego na aramejski, lecz wyjaśnienie go oraz nauczanie. Nie chodziło więc o zastąpienie tekstu masoreckiego, ale o stworzenie pomostu między pismem a wspólnotą. W referacie podkreślono, iż targumy są przede wszystkim świadectwem wczesnej egzegezy biblijnej. Ten pierwszy komentarz biblijny, będący żywym słowem, połączył w sobie daleko posuniętą wierność tekstowi oryginalnemu z wkomponowanymi dodatkami. Różnice między tekstem hebrajskim a targumem mogą mieć formę interpretacji słowa lub wyrażenia z tekstu masoreckiego (Tinterp), być rozwinięciem tego tekstu (TAMPL), swobodnym przekładem oryginału (Tlib), podwójnym tłumaczeniem (Tdbl), przekładem podyktowanym względami teologicznymi (Ttheol) oraz jednoznacznym oddaniem wieloznacznego tekstu (Texplic). Jak podkreślił prelegent, targumy uczą specyficznej lektury tekstu, która nie przechodzi obojętnie wobec trudności i nie zadowala się łatwymi rozwiązaniami.

W ostatnim referacie sympozjum ks. Wróbel podjął tematykę związku między ewangelią św. Jana a Targumem Neofiti 1 do Księgi Rodzaju. Wystąpienie składało się z trzech części: omówienia cech tradycji targumicznej w oparciu o Targum Neofiti, przedstawienia zbieżności terminologicznych i konceptualnych Targumu Neofiti oraz ewangelii św. Jana, oraz ukazania znaczenia badań targumicznych dla lepszego rozumienia czwartej ewangelii. Przedstawiając Targum Neofiti, prelegent wskazał na charakterystyczne jego terminy, odniesienia mesjańskie oraz tendencję do podkreślania znaczenia Tory. Następnie w oparciu o teksty Targumu Neofiti i ewangelii św. Jana wykazał, że istnieją zbieżności w rozumieniu aramejskich terminów: *memra* – słowo, *ikra* – chwała, *szekina* – obecność i ich greckich odpowiedników: *logos*, *doksa*, *skene*. W zakończeniu referatu ks. Wróbel stwierdził, że badania targumiczne umożliwiają lepsze zrozumienie tradycji żydowskich, w kontekście których kształtowała się ewangelia św. Jana, a także otwierają przestrzeń dialogu między judaizmem i chrześcijaństwem.

Podsumowując łódzkie sympozjum, prezes SBP ks. Witczyk zwrócił uwagę na wysoki poziom zaprezentowanych referatów i aktualność podjętej problematyki, podziękował organizatorom i gospodarzom tegorocznego spotkania biblistów oraz zapowiedział kontynuację tradycji zapraszania gościa z zagranicy na sympozja SBP. Poinformował także, iż miejscem przyszłorocznego, 53. Sympozjum Biblistów Polskich, które odbędzie się z udziałem prefekta Kongregacji ds. Wiary kard. Gerharda Muellera, będzie Toruń.